

Památky světového dědictví UNESCO v České republice

S. Voděra: Monuments of World Heritage UNESCO in the Czech Republic. Život. Prostr., Vol. 30, No. 4, 187–194, 1996.

In the introductory part the author gives a short survey of the development of care of cultural monuments with respect to the Czech Republic territory especially rich in cultural monuments of its history. In the field of world care of historical monuments during the last twenty years the registration to the List of world cultural and natural heritage UNESCO has been the highest priority. Czech Republic submitted through the national committee ICOMOS a proposal for registration of 11 complexes and historical monuments to this List. On the basis of this proposal the following 5 localities have been registered in the List of world cultural and natural heritage:

Praha – historical centre (Staré Město, Nové Město with Vyšehrad, Malá strana and Hradčany),
Český Krumlov – historical centre,

Telč – historical centre,

Kutná Hora – mining works and a part of historical centre with the church of St. Barbara,

Žďár nad Sázavou – Zelená hora – the pilgrimage church of St. John of Nepomuk.

The registration of the sixth locality is being prepared. It is the village Holašovice – a reserve of folk architecture, an intactly conserved complex without significant disturbing interferences and reconstructions. The author gives a short survey of the character of each of these monuments.

Polovina 19. století přinesla Evropě a postupně celému světu institucionalizaci vědomé společenské činnosti, která vychází z respektu a obdivu k dokladům života, práce, uměleckého a řemeslného umění uplynulých generací – přinesla lidstvu památkovou péči. V návaznosti na existující sběratelství a zájem o movité památky umění a uměleckého řemesla se objevuje vědomí nezbytnosti respektovat a chránit i objekty (památky) stavebně-architektonické; nejdříve památky historicky nesporně významné – hrady, katedrály, zámky, církevní středověké stavby – postupně pak i doklady stavitelství mladších generací a jiných stavebně-funkčních oblastí. Takto postupně docházelo k rozšiřování zájmu společenské památkové péče, až se objevily oblasti, které památková péče vůbec nedokázala zohlednit, jako památky lidového stavitelství, technické památky, památky moderní architektury.

Významným mezníkem v naznačeném rozšiřování zájmu o další typologické druhy staveb a hmotné doklady historie byly katastrofální důsledky obou světových válek, především druhé, která po sobě v mnoha evropských, ale i jiných zemích, zanechala zdevastovanou krajinu, stavby a desítky historických sídel.

Není proto překvapující, že v návaznosti na meziválečnou Aténskou chartu, postihující ve svých zásadách především péči o jmenovité památky, objevuje se myšlenka ochrany celých historických sídelních celků, u kterých je potřebné respektovat jak urbanistickou strukturu, obraz, tak i jednotlivé stavby, které tento celek vytvářejí. Velmi záhy na to vyhláší Československo postupně 39 městských památkových rezervací.

Za uplynulých 40 let se postupně prohloubil "urbanistický" pohled v památkové péči, dochází k vyhlášení "památkových zón", vesnických památkových rezerva-

cí, vesnických památkových zón, a tím k výraznému posílení pravomocí památkových orgánů v dalších lokalitách a ke zvýšení jejich prestiže obecně. To se již naše památková péče mohla opírat o legislativní podklady (zákon 22/58 Sb., nejnověji zákon 20/1987 Sb.) i o mezinárodní úmluvy, především o Benátskou chartu z r. 1964. Vůbec se dá konstatovat, že po 2. světové válce vzrůstá význam a prestiž mezinárodních organizací pro oblast památkové péče, především organizací UNESCO a ICOMOS.

Posledních 25 let, tzn. od r. 1972, je oblast světové organizace památkové péče poznamenána aktivitou ve výběru a prohlašování významných staveb a celků v rozdělených kontinentech a státech za památky prioritní a jejich zápisem do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. V sedmdesátých letech a v první polovině osmdesátých let nenašla tato aktivita světové organizace valný ohlas v ČSSR, ba ani v okolních socialistických státech; více se o ní hovořilo v Polsku, posléze v Maďarsku. Teprve druhá půle osmdesátých let znamená určitý obrat v přístupu k těmto snahám a ČSSR podává návrh na cca 15 objektů a souborů pro zápis do tohto světového registru.

Česká republika předložila prostřednictvím svého národního komitétu ICOMOS 11 souborů a památkových objektů:

Praha – historické jádro města,
Český Krumlov – historické jádro města,

Telč – historické jádro města,
Karlštejn – hrad,
Žďár nad Sázavou – Zelená hora – poutní kostel sv. Jana Nepomuckého,
Kladruby – klášterní kostel P. Marie,
Kutná Hora – důlní díla a část historického jádra města, s chrámem sv. Barbory,
Lednicko – Valtický areál,
Brno – vila Tugendhat,
Holašovice – vesnice,
Olomouc – historické jádro města.

Je pochopitelné, že zápis do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví se stal výrazně prestižní záležitostí, a proto UNESCO stanovilo přísná kritéria a další legislativní podmínky, které musí být v předkladatelské zemi naplněny před definitivním podáním návrhu.

Kulturní statek by měl splnit alespoň jedno z těchto kritérií:

- představovat mistrovské dílo tvůrčího génia člověka,
- mít výrazný vliv v určitém období nebo v určité kulturní oblasti na vývoj architektury, monumentálního umění, plánování měst nebo tvorbu krajiny,
- přinášet jedinečné nebo výjimečné svědectví o zaniklé civilizaci nebo zaniklé kulturní tradici,
- poskytovat významný příklad typu stavby, nebo architektonického souboru, nebo krajiny, ilustrující jednu nebo více významných období lidské historie,

- vytvářet významný příklad lidského tradičního sídla nebo využití území reprezentující určitou kulturu (nebo kultury), zvláště když se stává ohrožený v důsledku nevratných změn,
- být přímo nebo materiálně spojen s událostmi nebo

živými tradicemi, vírou nebo díly uměleckými a literárními, majícími výjimečný univerzální význam. Je proto velmi potěšující, že na základě předložených návrhů, bylo do Světového dědictví již zapsáno 5 památek (souborů) v České republice a šestá se připravuje.

Praha – historické jádro města (Staré Město, Nové Město s Vyšehradem, Malá Strana a Hradčany)

Představovat toto město v časopisu určeném široké kulturní veřejnosti je v podstatě zbytečné. Jde o monumentální, raněstředověký sídelní útvar, který po 12 stoletích permanentních proměn, rozrůstání a výtvarné krystalizace, vyrostl v soubor naplněný 1400 památkovými objekty, z nichž řada představuje vrchol či nejvyšší úroveň v evropském vývoji architektury.

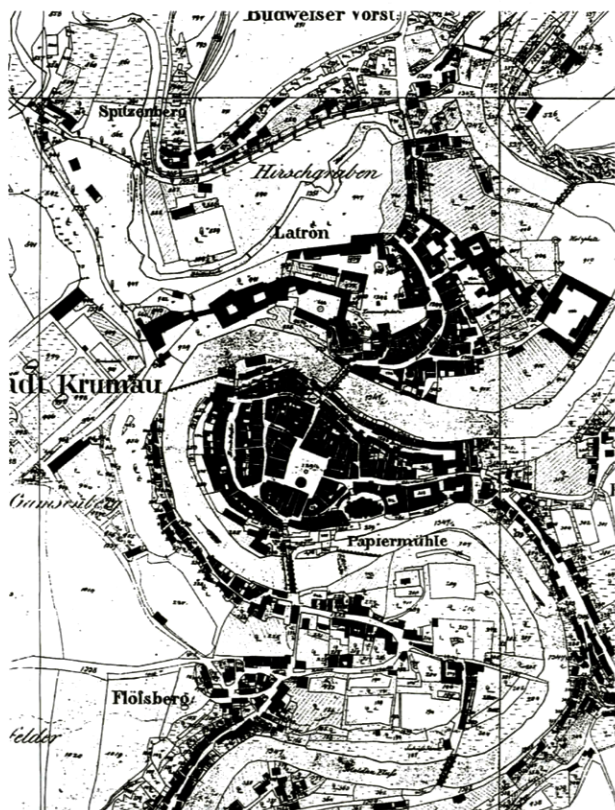
Pražská památková rezervace (vyhlášená r. 1981) nesnese v našich zemích srovnání co do velikosti, počtu staveb, ani co do významu své umělecké histo-

rickodokumentární hodnoty. O to složitější a zodpovědnější je organizace a řízení její obnovy. Prosazování zdravých památkových zásad a přístupů je v konfrontaci se zájmy komerčními a ekonomickými den ode dne složitější. Přitom tomuto tlaku město odolává jako kontinuální sídlo českých panovníků a novodobých vlád celá staletí.

Zápisem Prahy do Seznamu světového dědictví byl tento register obohacen o skutečnou urbanistickou a architektonickou perlu.

Český Krumlov

Tato jedna z prvních městských památkových rezervací (vyhlášená r. 1950) byla zapsána do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví r. 1991. Historické jádro města, položené do hlubokého údolí a mezi meandry řeky Vltavy, má svůj původ v první polovině 13. století, kdy si zde mocný jihočeský rod Vítkovců na úpatí masivu hory Klef v Blanském lese založil hrad, pod který se rozložilo podhradí – dnešní Latráň. Ve druhé polovině 13. stol. bylo před jižním průčelím Vítkovického hradu založeno koncentrické město s pravidelným čtvercovým náměstím, akcentované městským chrámem sv. Víta v dominantní poloze, který se stal ve vztahu k hradu výraznou kompoziční subdominantou celého městského souboru a základem výtvarného napětí všech urbánních složek vytvářejících obraz města.

Společenská, kulturní a především stavební činnost všech držitelů tohoto poddanského města, zejména Rožmberků a od r. 1719 Schwarzenberků, se po sedm století zapisovala do dějin i obrazu města a současná generace přebírá do péče urbanistický útvar, který se řadí mezi nejskvělejší místa v ČR.

Hodnotu a kvalitu města si naše společnost uvědomovala již v prvních letech po 2. světové válce. Pro historické jádro města byl vypracován jeden z prvních podrobných územních plánů. V průběhu 60. – 80. let se podařilo zde zrealizovat velké množství základních regeneračních a rekonstrukčních zásahů, které petrifikovaly a uchránily architektonické a urbanistické hodnoty a vytvořily tak základ pro dnešní utěšený obraz města. Celý jihočeský region zaujímá v památkově bohaté České republice důstojné a dominantní místo. Je zde řada dalších městských památkových rezervací srovnatelných se sídly, která jiné státy navrhuji na zápis do světového dědictví (Například: České Budějovice, Třeboň, Tábor, Jindřichův Hradec či Bechyně, Chvalšiny, Písek a j.)

Český Krumlov – půdorys historického jádra ze 30. let 19. století

Český Krumlov – západní fronta hlavního náměstí lokační části města; v popředí sochařská výzdoba moravského sloupu z r. 1715

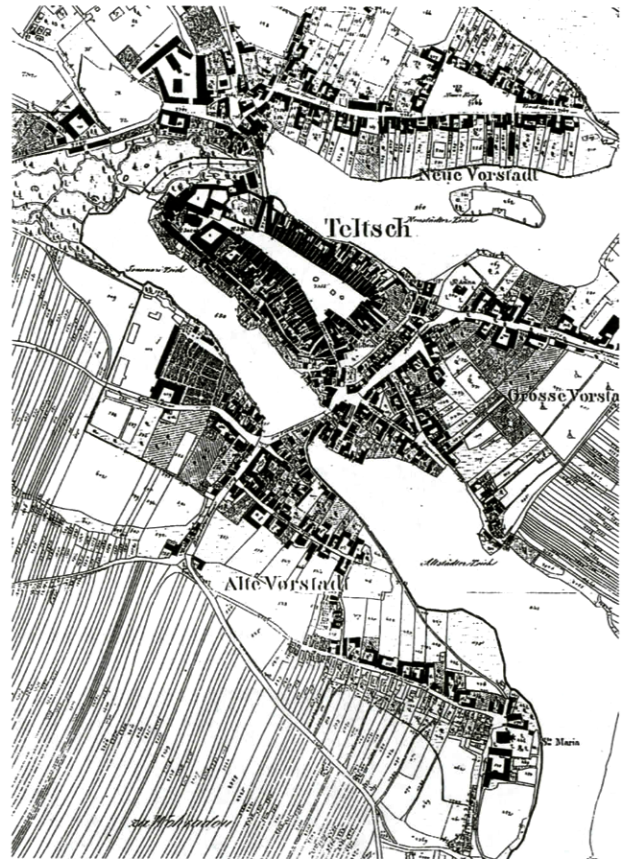
Poloha městského celku mezi plochami třech rybníků předurčuje specifický charakter jeho obrazu. To je však jen základ kontrastu a dvojjediného výtvarného napětí, které město v sobě skrývá. Vnější pohledy přes vodní plochy poskytují sevřený a malebný obraz malého města s rozčeřenou hladinou domovní zástavby, která drobnými hospodářskými stavbami sestupuje od městských dominant k pobřežní vegetaci. O to překvapivější je vstup jednou ze dvou městských bran do náměstí – "obývacího pokoje" města, které je jediným, ale o to více omračujícím útvarem. Návštěvník zde bezděky stojí a nedokáže naráz vstřebat tento dynamický, monumentální, ale přitom v jednotlivostech a detailu komorní útvar, jakoby z cizích dob, ale současně a vzápětí příjemný, lidský a blízký. Ano, to je velké, klínovité, po obou stranách loubím lemované Telčské náměstí, graduující v přirozené, ale opticky prodloužené perspektivě k dominantám města – kostelu Jména Ježíš, kostelu sv. Jakuba a zámku.

Urbanistický útvar Telče má složitý stavební vývoj a jeho půdorysný obraz je výsledkem několika stavebních etap, které jsou v něm zapsány. Prvopočátky městské historie spadají do přelomu 12. a 13. století, kdy zde vznikl panský dvorec na nevýrazné terénní vyvýšenině (jihovýchodní konec dnešního náměstí s věží kostela sv. Ducha), ke kterému se přimknulo ulicové podhradí.

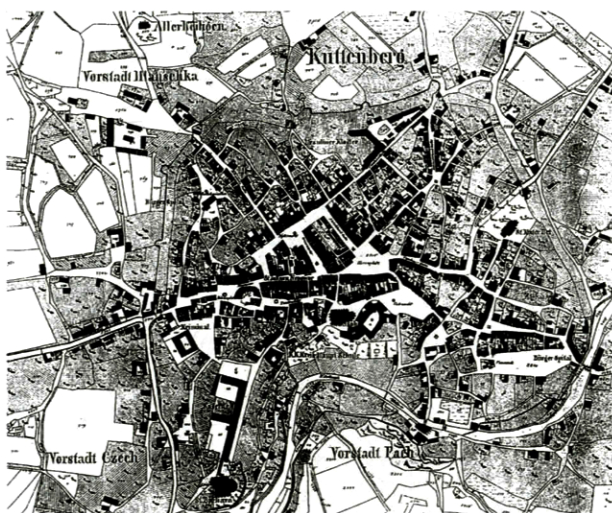
Telč patří do souboru významných městských celků, které byly v 50. letech prohlášeny za městské památkové rezervace. Již od prvních let po osvobození zde dochází k obnově a konzervačním pracem, a díky publicitě se město stává téměř synonymem československé památkové péče, byť často šlo pouze o úpravy povrchové, bez hlubších modernizačních a regeneračních postupů. V roce 1992 bylo město zapsáno do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví a lze věřit, že se začíná psát nová etapa vývoje a regenerace jeho struktury a obrazu.

Telč – celkový plán města podle katastrální mapy z 1. pol. 19. století zachycuje všechny hlavní vývojové fáze utváření městského půdorysu

Telč – průhled náměstím Zacharyáše z Hradce směrem k hlavním dominantám města a zámku od barokního mariánského sloupu z r. 1720

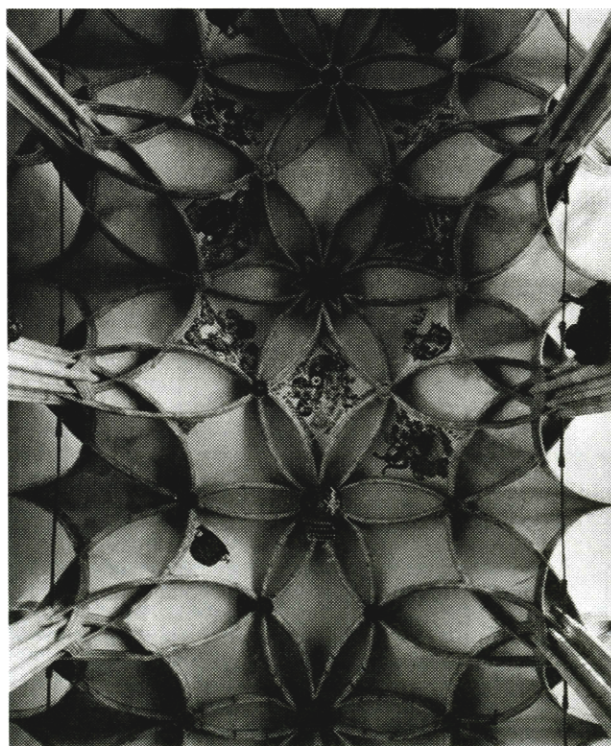

Kutná Hora

Kutná Hora – plán městského půdorysu podle katastrální mapy ze 30. let 19. století

Kutná Hora – kroužená klenba síňového trojlodí katedrály sv. Barbory stavitele Benedikta Rieda, dokončená r. 1547

Zatím nejmladší z českých rezervací, která byla zapísána do Seznamu UNESCO. Historie tohoto města je hluboce provázána s historií českého státu; řada dějinných událostí se váže i k jeho architektonickým atributům. Kvalita Kutné Hory spočívá ve vysokých hodnotách zástavby, ve výstavnosti městských dominant i zástavby měšťanské; do jisté míry zde absenteje uchvacující působnost vnitřních městských prostorů, které vytvářejí image jiných měst. Ani to však není zcela přesným zdůvodněním určitého zastínění popularity města v porovnání např. s lokalitami předchozími. Lze to snad přičítat i určité nekompektosti zástavby, především v severní polovině historického jádra.

Prohlubující se poznatky o dolování i syntéza skutečností, především existence řady významných stavebních aktivit v období prokazují, že význam kutnohorského prostoru byl na počátku historického období nesporný.

Druhou fází důlní činnosti a následně i činnosti stavební zaznamenáváme po r. 1260, kdy došlo k dalším objevům rudných stříbrných žil, které vyvolaly v zemi i Evropě doslova stříbrnou horečku. Horečný způsob zakládání a provoz řady důlních děl nikdy nedovolil, aby se zakládání města podřídko jako jinde, jasnějšímu půdorysnému plánu. Půdorysný plán prozrazuje, že město se rozvinulo podél tří komunikačních směrů, které se v prostoru dnešního hrázeného města (hradby z r. 1308-1312) větvyly do Pražské silnice směrem na Malín, Sedlec a Čáslav a mezi důlními jamami, které se od terénního srázu nad údolím řeky Vrchlice rozpínaly severozápadně na celé území pozdějšího města.

Ekonomická prosperita se postupně projevovala i na zástavbě města. Ta byla započata především dvěma dominantami při terénní hraně - Hrádkem - Vlašského dvora a Královské mincovny a založením "vysokého kostela" sv. Jakuba. Za nimi následovala okázalá domovní zástavba bohatnoucího patriciátu a výstavba dalších kostelů. Vyvrcholením stavební činnosti, která pokračovala neuvěřitelnou rychlostí, je založení kaple Božího hrobu a katedrály sv. Barbory v 80. letech 14. století. Cestami a důlní činností protkaný terén města neposkytoval dostatečný pozemek pro takovýto monumentální podnik, a proto byla stavba této perly Lucemburského období Kutné Hory postavena na terénní terase vně opevněného města. Pokles výnosů stříbrných dolů v 16. století znamenal v porovnání s aktivitou 14. a 15. století značnou stagnaci.

Ani společensko-politický ani architektonický význam Kutné Hory, i když byla v rámci 39 městských památkových rezervací prohlášena v 50. letech zastoupena, nebyl dosud plně doceněn. Stalo se tak až nyní, při zpracování podkladů pro návrh zasláný UNESCO, který byl plně akceptován.

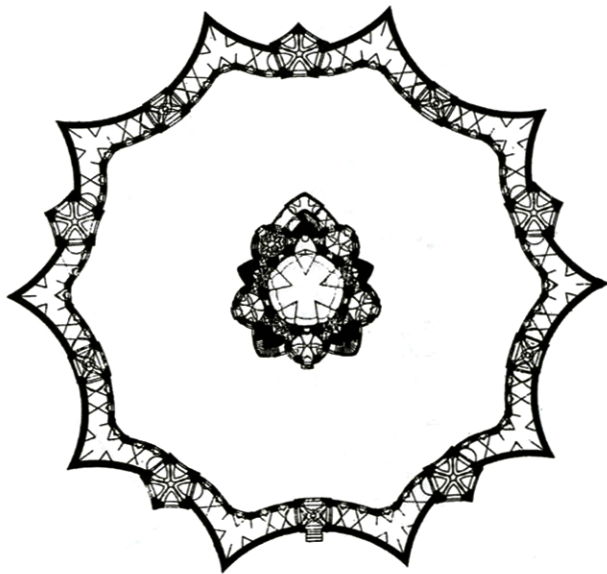
Zcela mimořádným zjevem mezi barokními architekty a staviteli 1. poloviny 18. století byl Jan Blažej Santini.

Mezi jeho početnými, vesměs vysoce kvalitními díly (zhruba 93 staveb), lze vytypovat alespoň desítku architektur, které mají evropskou kvalitu a zaslouží si celosvětového ocenění. Při návrhu českého komitétu ICOMOS padla volba na dílo, které je mezi všemi pravděpodobně nejspecifičtější a plně obráží osobnost architekta J. B. Santiniho – na poutní a hřbitovní kostel sv. Jana Nepomuckého ve Žďáru nad Sázavou z let 1720-1722. Areál poutního místa je situován na Strmé Hoře nad souborem cisteriáckého kláštera ve Žďáru a sestává ze hřbitovního ambitu – ohrazení ve tvaru desetipé hvězdice s pěticí pětiúhlých otevřených kaplí uprostřed konvexních oblouků ambitu. Uprostřed hřbitova pak stojí centrální stavba kostela na půdorysu pěticípé hvězdice s ustupující "ubíranou" hmotou, završenou cibulovou střechou se splývajícími sférickými trojúhelníky spodní střechy nad hroty pěticípého těla stavby.

* * *

Těchto pět lokalit bylo již zařazeno do Seznamu UNESCO. Akceptování všech 11 předložených návrhů je nesporným projevem uznání kulturního významu našich památkových souborů a staveb i zřejmým uznáním české památkové péče o tyto historické doklady kulturní úrovně krajiny. Na poli legislativy dosud však nedošlo k zohlednění tohoto faktu, a nově vzniklá, světově uznávaná kategorie, nemá specifický režim ochrany – ani metodologický, natož materiální. Bylo by logické očekávat jednoznačnější vyjádření, a nebojím se říci zvýhodnění, těchto několika reprezentantů české kultury účelovější dotační politikou. Veřím však, že i k takovému kroku v rámci novely památkového zákona dojde.

Vyjmenoval jsem jedenáct uvažovaných "kandidátů" na zápis do celosvětového seznamu. V dosavadním souboru dosud chybí reprezentant jedné oblasti památek, která je v České republice velmi silná a významná, a to je oblast památek lidové architektury. V současné době se zpracovává požadovaný rozborový a dokladový materiál pro podání návrhu na zapsání rezervace lidové architektury Holašovice.

Žďár nad Sázavou – celkový schematický půdorys hřbitovního ambitu a centrálního kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou od J. B. Santiniho

Holašovice – východní fronta obdélné návsi s bohatou kulisou domů, sýpek a vjezdů trojstranných statků jihočeského typu

Holašovice

Holašovice – hore: půdorysné schéma celku obce s vyznačeným ochranným pásmem rezervace. Dolu: – část západní fronty návsi se štukovým prostým klasicizujícím dekorem na statcích čp. 16 a 15.

Obec středověkého původu leží v okrese České Budějovice, na jižním okraji tzv. Blatské oblasti. Půdorysný plán dokumentuje zřetelně lokační založení 23 usedlostí okolo pravidelné obdélné návsi, rozlohou srovnatelné s řadou takových velkých prostorů v té době založených měst. Jednotlivé usedlosti reprezentují vyzrálý typ jihočeského trojstranného statku s hlavním průčelím tvořeným dvěma štíty obytného domu a sýpkou, propojenými ohradní zdí s brankou a vjezdem.

Jihočeský region, především obě Blatské oblasti (Hlubokou i Veselsko-Soběslavskou) lze na mezinárodním poli prezentovat řadou vesnických souborů a především jednotlivých reprezentativnějších vesnických staveb. Volba padla na Holašovice proto, že jde o intaktní, zcela zachovalý celek bez výraznějších mladších rušivých zásahů a přestaveb. Obec je tak nejčistším představitelem jihočeských vesnic se zděnou zástavbou, mimořádně dochovaným urbanistickým celkem a s mimořádně významnými doklady vesnické zástavby. Sama zástavba, navazující ve svém výrazu na přežívající barokizující a klasicistní cítění s uplatněním bohatého štukového dekoru, ve kterém jsou transformovány jak slohové, tak vysloveně lidové motivy, pochází převážně z 2. poloviny 19. století. Obec tak reprezentuje výraznou etapu rychlé proměny výrazu, kdy se původní dřevěná zástavba nahrazovala technologií nespalnou – zděnou.

